

фундаментальне право людини на релігійну свободу. Саме тому Британська Рада Церков відмовилася підтримати доклад британського парламентарія Котрелла Європейському Парламенту (1984 р.), в якому містилися негативні оцінки діяльності новітніх релігійних течій і пропозиції про законодавче обмеження їх діяльності.

Хоча англійські традиційні релігії проявляють турботу з приводу деяких аспектів діяльності певних релігій, вони вважають за краще будувати свою політику не на основі сенсаційних відкриттів в засобах масової інформації, а на основі прямих контактів з самими рухами і на базі серйозних наукових досліджень, виконаних університетськими вченими. Так, Британська Рада Церков в особі свого Комітету із зв'язків з іншими віросповіданнями неодноразово вступала в діалог з багатьма представниками різних релігійних течій. Відповідаючи на критику тих, хто опирався такому діалогу, Британська Рада Церков сказала: «Ми залишаємося в повній впевненості, що не існує меж для діалогу, оскільки діалог є особисте зіткнення з людьми». Все це не виключає теологічної і соціальної критики на адресу нових течій з боку традиційних Церков, що здійснюється шляхом видання книг, брошур і публічних лекцій.

Результатом такого консенсусу стала підтримка британським урядом і традиційними Церквами ІНФОРМА («Інформаційної мережі з релігійних рухів»), створеної в 1988 році Айлін Баркер, професором Лондонської школи економіки і політичних наук. На відміну від антикультури організацій, представлені ІНФОРМ відомості і думки ґрунтуються на емпіричних, багатобічних і методологічно обґрунтованих дослідженнях, що враховують складний характер нових релігійних рухів. ІНФОРМ співробітничав не тільки з вченими, журналістами, психологами і діячами Церкви, а також з різними підрозділами поліції і урядів. В деяких випадках ІНФОРМ був посередником в налагоджуванні сімейних проблем (хоча це не є його функцією) і в запобіганні правопорушень, пов'язаних з діяльністю деяких членів певних нових рухів.

Церкви утворили обширну співдружність церков у всесвітньому масштабі. Єдність такого обширного світового об'єднання допомагає зберігати дружні взаємозв'язки. В Англійській Церкві немає ні папи, ні Ватикану. Їх не утримує разом який-небудь загально визнаний закон. Але вони відчувають свою єдність, розділяючи загальну віру, дотримуючись подібної традиції богослужіння. З дозволу місцевого єпископа англійський священик може скоювати богослужіння в будь-якій частині англійського світу. Кожні десять років цей дружній взаємозв'язок підтверджується на Ламбетських конференціях англійських єпископів, що збираються зі всього світу [<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/20>].

■ В. АНДРОСОВА

ІУДЕО-ХРИСТІАНСЬКИЙ ДІАЛОГ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

До активізації міжрелігійного діалогу підштовхує нас сучасний політичний і духовний стан світу. Падіння найбільшої атеїстичної імперії супроводжується відродженням інтересу до релігійної істини. У середині колишнього Радянського Союзу набирає силу рух повернення народів до забутих духовних традицій. Цей процес супроводжується переосмисленням відмінностей між різними духовними вченнями. На жаль, невірне відношення до релігійних відмінностей, а також непоінформованість у духовних питаннях часто стають причиною загострення міжконфесійної нетерпимості, використовуються різними політичними силами у своїх антигуманних цілях. Розвиток світової політики буквально підштовхує нас до активізації міжрелігійної діяльності з метою просвіти, вивчення різних конфесій і досягнення миру і згоди¹.

■ Валерія Андросова, аспірантка Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

¹ Долбин А.В. Межрелигиозный иудео-христианский диалог // Духовна і соціально значуща діяльність церков і релігійних організацій у світі і в Україні. – Донецьк, 2004. – С.45.

У статті автор пропонує розглянути виникнення і розвиток діалогу між іудеями та християнами, розглянути умови, за наявності яких такий діалог стає можливим. Автор аналізує шляхи подолання історичної релігійної та етнічної нетерпимості на шляху побудови громадянського суспільства.

Стаття побудована на матеріалах дослідників існування іудаїзму в Україні – А.Я. Наймана², В.Є. Єленського³, Л.Фіндберга⁴, проблем антисемітизму – В.Лихачова⁵, Й. Зісельса⁶ та ін., учасників і дослідників іудео-християнського діалогу – М.Рігнера, Л.Фрай, А.В.Долбіна, Т.Клінченка, І.Козловського, Л.Свідлера, Р.Рютера, Й.Йерушалми, Х.Фрай, І.Дюбуа, М.Магаррі, О.Березовської, М.Сіверцева, Є.Верещагіна та інших; на особистих матеріалах інтерв'ю з діячами релігійних і громадських організацій, дослідницьких центрів – А.Хайкіном, П.Вищецьким, Л.Фіндбергом, І.Козловським.

Зустріч культур, яка відбувається у ХХ столітті, потрібно сприймати не як суперечку, а як процес, в якому обидві сторони, «піднімають», прославляють один одного⁷. Релігія і культура мають велике значення за умов проживання на одній території і тісних соціальних взаємозв'язків людей різних національних культур і вірувань. Можна повністю погодитись з В.Бодак, що роль релігії важлива не лише у становленні національної ідентичності, але і в усуненні конфліктів на етноконфесійному ґрунті, особливо коли розвиток міжконфесійного діалогу, міжкультурних зв'язків і співробітництва стає дієвою альтернативою ворожнечі, культурній роз'єднаності та релігійній нетерпимості⁸. Із врахуванням історичних особливостей соціального і культурного розвитку України проблема міжконфесійного діалогу викликала інтерес завжди.

Іудаїзм і християнство генетично пов'язані між собою. Ці релігії мають один корінь⁹. Іван Павло II під час свого історичного відвідання синагоги в Римі (13 квітня 1986р.) у своїй промові сказав: «Іудейська релігія не є для нас «зовнішньою», але вона, деякою мірою, є «внутрішньою» для нашої релігії. Тому наше відношення до неї відрізняється від нашого погляду на інші релігії. Ви – наші улюблені брати, можна навіть сказати, наші старші брати...»¹⁰. У декларації *Nostra Aetate* католицька церква просить вибачення за прояви нетерпимості до іудейської релігії: «Пам'ятаючи про загальну з іудеями спадщину..., Церква шкодує про всі прояви ненависті, переслідувань й антисемітизму щодо євреїв, коли-небудь і ким-небудь скоєних»¹¹.

Католицька церква не самотня у своєму прагненні переосмислити відношення християнського світу до іудаїзму й інших релігій. У 1989 році в Всесвітньому євангельському Альянсі, що об'єднує зусилля протестантських церков у проповіді християнства по всьому

² Найман О.Я. Причини спроб розпалювання міжнаціональної ворожнечі в Україні: прояви та протидія // Толерантність в українському суспільстві та сучасне осмислення проблем антисемітизму і ксенофобії. – Донецьк, 2006. – С. 112 – 123; Найман А. Сионистские организации в Советской Украине // Еврейская цивилизация: проблемы исследования. – Вып.№3. – М., 1998. – С.282-290; Найман А. Свою историю мы должны писать сами // Киев еврейский – 2007 – 2008. – №12-№1. – С.6.; Найман А.Я. История еврейских партий и объединений Украины. – К., 1998.

³ Єленський В.Є. Іудаїзм на Україні. Історический очерк. – К., 1991 – С. 46.; Єленський В. Релігійно-політичні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій // Українське релігієзнавство. – К., 1999. – №12. – С. 4 – 5

⁴ Інтерв'ю з директором Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства Ленідом Фіндбергом. – 27 листопада 2007 р. (Архів автора)

⁵ Лихачев В. Антисемитизм в Україні (2004 – 2005) // Основные тенденции проявлений антисемитизма в Евразии. Под ред В.Лихачева. – К., 2005. – С. 37 – 49; Лихачев В. Антисемитизм в Украине (2002 – 2004) // Основные тенденции проявлений антисемитизма в Австралии и государствах Евразии. Под ред В.Лихачева. – К., 2004. – С.57 – 65; Likhachev V. Anti-semitism in Ukraine // The basic tendencies of the anti-semitism in the CIS states. – Kiev, 2003 – P. 11 – 15.

⁶ Зісельс Й. «Антисемитские» заметки, или новые песни о старом // Толерантність в українському суспільстві та сучасне осмислення проблем антисемітизму і ксенофобії. – Донецьк, 2006. – С. 78 – 86.

⁷ Зальженко В.А. Компаративистское видение проблемы диалога культур // Вісник: філософія, політологія. – Вип. 54-55. – К.: Київський університет, 2003. – С.44

⁸ Бодак В. Міжконфесійний діалог церков як діалог культур // Актуальні питання соціально значущої діяльності церков і релігійних організацій в Україні. – К., 2004. – С.205.

⁹ Андросова В.І. Містика Меркави і давньоцерковна містика: порівняльний аналіз // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 64. – К., 2007. – С. 201.

¹⁰ Див.: Долбін А.В. Межрелигиозный иудео-христианский диалог // Духовна и соціально значуща діяльність церков і релігійних організацій у світі і в Україні. – Донецьк, 2004. – С.45-46

¹¹ Рігнер Г.М. Іудео-христианский диалог: итоги прошлого, опыт настоящего, надежда на будущее. – М., 2001. – С. 68.

світу, була висунута проблема проповіді Євангелія єврейському народу. Було заявлено про рішучість підтримувати право єврейського народу на справедливе і мирне існування, а також, зазначено: «Ми відрікаємося від колишніх переслідувань євреїв ... і ми присягаємося протистояти будь-якій формі антисемітизму»¹².

Не може не торкнутися тема іудео-християнських відносин і Православної Церкви. Найбільш активною в цьому напрямі залишається Православна Церква за кордоном. Теоретичне дослідження питання було зроблене у 1942 році архімандритом Л.Жіллі у книзі «Діалог зі Спасителем»¹³, де він спростовує стереотипи, що склалися у християн про іудаїзм. Практичні ж кроки у цьому напрямі були зроблені у 1972 році, коли відбулася Нью-Йоркська співбесіда або «Перший національний колоквиум», на якому вперше за одним столом зустрілися вчені єврейської і греко-православної громад.

Л.Свідлер, активний учасник міжрелігійного діалогу, редактор журналу екуменічних досліджень («Journal of Ecumenical Studies»), професор католицької думки і міжрелігійного діалогу в Університеті Темпл (Temple University), у статті про десять заповідей ведення міжрелігійного, міжідеологічного діалогу, які роблять діалог можливим, підкреслює: «первинна мета учасників діалогу – отримати один від одного знання, які допоможуть змінитися і розвинутися».¹⁴ Основним елементом продуктивного діалогу є безумовна відмова його суб'єктів від монополії на істину, відкритість та повага до інакшості. «Це дає змогу учасникам діалогу залишатись на ґрунті власних релігійно-світоглядних, ціннісних життєвих засад, традицій, орієнтирів і водночас проникнути в суть альтернативних систем цінностей, а також визнати право на їх існування, уможливлене розуміння і терпиме ставлення до «чужої правди», – пише М.Бабій¹⁵.

Багато дослідників і учасників іудео-християнського діалогу, зокрема Р.Рютер, Йерушалми, Х.Фрай, І.Дюбуа та М.Магаррі, вважають, що нетерпимість до єврейського населення протягом всієї історії людства, починаючи з виникнення християнства, створила умови для Голокосту. І.Дюбуа, православний священник, каже: «Ми повинні навчитися зберігати вірність своєї традиції, водночас не використовуючи її як аргументи проти іудаїзму та іудейської громади»¹⁶.

Голокост не тільки підняв питання про традиційну віру в Бога і природу людини. Він став радикальним богословським викликом християнству. Католицький богослов Майкл Магаррі¹⁷ говорить про висновки, які людство має зробити після Голокосту. Голокост – це не тільки частина єврейської історії, але, що важливіше, частина християнської історії; Голокост піднімає етичну проблему – частина християнського населення намагалася спасти євреїв від страти, інша – ні. Нарешті, Голокост ставить питання про саме значення доктрини церкви. Багато християн у світі після Голокосту задаються питаннями: чи можемо ми залишатися колишніми, чи можемо ми всі так само відноситися до себе, оперуючи все тими ж богословськими, етичними й історичними конструкціями? Хто ж ми є насправді після Голокосту? Християнство починає визнавати: щоб уціліти й залишитися при цьому чесним, необхідно самовизначитися відповідно до вимог церкви після Голокосту, що можливо тільки у діалозі зі своїми іудейськими братами і сестрами. Католицька *Nostra Aetate*¹⁸ головною передумовою будь-якого діалогу визначає пошану один до одного. У межах діалогу церква доводить своє право існувати і розповсюджувати своє вчення в світі. Зрозуміло, вислови однієї церкви чи релігійної організації не повинні наносити образи іншій. Є необхідність вступати у справжній діалог, а не лише декларувати його. Передбачається, що обидві сторони, які беруть участь у діалозі, прагнуть познайомитися одна з одною, прагнуть розширити й поглибити знання один про одного. Діалог надає якнайкращі можливості для знайомства, особливо, якщо мова йде про діалог іудеїв і християн. Діалог вимагає сприйняття партнера таким, яким він є. Так, щоб своїми засвідченнями не образити іудеїв, католики, поширюючи християнську віру, повинні, відповідно до установок II Ватиканського Собору, з величезною пошаною ставитися до релігійної свободи.

¹² Див.: Долбин А.В. Межрелигиозный иудео-христианский диалог. – С.46.

¹³ Gillet L. Jesus: a dialogue with the Savior. – New-York, 1990 – P. 73.

¹⁴ Свідлер Л. Десять заповідей діалогу // Порталы вечности: журнал религиозных исследований и инициатив. – М., 2004. – С. 36.

¹⁵ Бабій М. Свобода совісті: методологічні засади філософського і релігізнавчого осмислення // Державно-церковні відносини в Україні у контексті сучасного європейського досвіду. – К., 2004. – С. 120 – 130.

¹⁶ Див: Иудео-христианский диалог. Хрестоматия. / Сост. Лесли Фрай. – М., 2002. – С. 49.

¹⁷ Майкл Магарри Иудео-христианский диалог. Хрестоматия. / Сост. Лесли Фрай. – М., 2002. – С. 83 – 84.

¹⁸ Ригнер Г.М. Иудео-христианский диалог: итоги прошлого, опыт настоящего, надежда на будущее. Юбилейный сборник. –М., 2001. – С. 89.

Міжконфесійний діалог – це відносно нове явище. Процес зближення історично нетолерантних одна до одної конфесій розвивається поступово. Візит Івана Павла II до головної римської синагоги у 1986 році став визначною подією. Папа говорив про сумісне свідчення іудеїв і християн. Іудеї і християни є хранителі етики, що побудована на основі Десяти заповідей. Наступний крок – церква відмовляється від прозелітизму щодо євреїв. У документі «Іудеї, християни і мусульмани: шлях діалогу» стисло охарактеризовані різні християнські підходи до іудаїзму, але, незважаючи на все різноманіття цих підходів, церква єдина у своєму засудженні відвертого прозелітизму. У 1988 році Всесвітньої Рада Церков сформулювала основні підсумки розвитку християнських уявлень про іудеїв та іудаїзм, основним з яких є визнання, що «відвертий прозелітизм щодо іудеїв несумісний з християнською вірою».¹⁹ Тому іудео-християнський діалог в Україні, на думку автора, має бути вільним від доктринальних спорів. Діалог перш за все спрямований на порозуміння і співпрацю у соціальній сфері. Мета діалогу – єднання та співпраця людей та народів для вирішення соціально значимих завдань сьогодення.

Іудео-християнський, як і будь-який інший міжконфесійний діалог, є необхідним компонентом суспільного діяння з побудови громадянського суспільства. Довгі роки, навіть століття, діалог між іудеями та християнами був майже неможливим. Суттєво ситуація змінилась після визнання католиками своїх помилок щодо іудеїв у доктрині церкви. З часом в діалог вступає і православна церква. Визнавши іудаїзм самобутньою релігією і відмовившись від наміру «перехрестити» іудеїв у «правильну віру», християнство створює умови для діалогу між цими двома авраамічними релігіями. Міжрелігійний діалог можливий лише за умов толерантних відносин, вивчення історичних умов складання певної конфесії, визнання своїх помилок, що склалися протягом історії розвитку людства, поваги до поглядів і традицій опонента діалогу.

О. БУЧМА ■

БУТТЯ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

Демократичний державний і суспільний курси розвитку, які обрала Україна, визначили її релігійне різно- і багатоманіття, де чільне місце посіло таке помітне у духовному житті суспільства явище як релігійні меншини, що відіграють неоднозначно важливу роль у формуванні нової системи ціннісних орієнтацій.

Всі ці зміни відбуваються на тлі глобальних трансформацій у сучасному світі, який стає все більше відкритим до взаємодій і взаємовпливів між різними його елементами, плюралістичним і мультикультурним, в якому вільно співіснують різні релігійні традиції. Водночас в ньому спостерігаються прояви дискримінації певних груп людей, які називаються меншинами. Все частіше меншини відчують на собі політичний, культурний, економічний, фізичний гніт, а то й – геноцид.

На тлі цих загальносвітових тенденцій і процесів у релігійно-меншинному бутті Папа Бенедикт XVI і Патріарх Варфоломей I вважають, що Євросоюз повинен стати на захист прав релігійних меншин (див.: http://www.in-alusta.ru/sn_new/545).

Звичайно, загальносвітові процеси безпосередньо чи опосередковано позначаються на бутті релігійних меншин в Україні, впливають на характер їх діяльності, а відтак – і на ставлення до них з боку держави, суспільства, громадян, релігійних більшостей. З іншого боку, внутрішня релігійна, культурна, економічна, політична ситуація в державі й суспільстві формують унікальність та неповторність феномену релігійних меншин, детермінують специфіку їх функціонування, дій і взаємодій.

З огляду на це можна визначити:

1. В Україні релігійну більшість складають християни, а представники інших релігій належать до релігійних меншин.

2. Оскільки християнство не є монолітним і представлене різними напрямками і течіями, то релігійну більшість (насамперед, за кількістю громад) складають православні.

■ Бучма Олег Васильович, кандидат філософських наук, ст.наук. співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

¹⁹ Див.: Іудео-християнський діалог. Хрестоматія. – С. 119